

Existuje v ČR polarizace mezi městy a venkovem?*

PAVEL POSPĚCH^{***}, BARBORA HUBATKOVÁ[®], ONDŘEJ KLÍMA[®]

Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno

Does a Rural-Urban Divide Exist in the Czech Republic?

Abstract: This paper examines whether there is a rural-urban polarisation in values in the Czech Republic, similar in form and extent to corresponding developments across many western European countries and the United States. The paper uses a mixed-method design, combining quantitative and qualitative analysis. The quantitative part works with data from the European Values Study, differentiated by settlement size and commuting time, which allow us to distinguish between rural municipalities based on their level of remoteness. The qualitative part focuses on the media coverage of the relationship between rural and urban populations over the past ten years. This relationship is analysed utilising discourse analysis, drawing on the methods of structural hermeneutics. Using these approaches, we identify three key dimensions that articulate the relationship between urban and rural populations. In conclusion, we argue that rural-urban polarisation as a 'social border' is almost non-existent in the Czech Republic, but it is strongly present in society as a 'symbolic border'. We explain this paradox with reference to the ideological functions played by the social representations of cities and rural areas.

Keywords: rural-urban divide, social representations, polarisation, symbolic borders, culture

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2025, Vol. 61, No. 3: 251–276

Zveřejněno online: 6. června 2024, <https://doi.org/10.13060/csr.2024.009>

Úvod

Hodnotová polarizace mezi městy a venkovem se stala jedním z nejčastěji zmiňovaných sociálních a politických témat poslední doby. Po volbách v téměř každé evropské zemi vidáme volební mapy, ve kterých jsou města vyvedena jinou barvou než zbytek země. Znovuobjevená polarizace se stala globálním fenoménem po událostech z roku 2016: referendu o vystoupení Velké Británie z EU a zvolení Donalda Trumpa prezidentem USA. „Od Trumpa k Brexitu, moc se přelévá z měst na venkov“, zněl název široce citovaného komentáře v *The Guardian* (Bec-

* Tento článek byl realizován v rámci projektu číslo 22-12477S, „Města a venkov: kulturní sociologie společenské polarizace“, který byl financován Grantovou agenturou České republiky.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. Pavel Pospěch, PhD., Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno, e-mail: pospech@fss.muni.cz.

ket, 2016). Vytrvalost, s jakou se tato polarizace stále vrací navzdory procesům suburbanizace, kontraurbanizace, rurální restrukturalizace a dalších, je pozoruhodná a ukazuje nám, že k jejímu pochopení potřebujeme více sociálněvědních dat a výzkumu z různých mezinárodních kontextů.

V tomto textu se zaměříme na to, zda, v jaké míře a v jaké podobě existuje hodnotová polarizace města–venkov v České republice. V první části textu představíme a kriticky prodiskutujeme aktuální literaturu k tématu hodnotové polarizace s důrazem na společenské vnímání hodnotových rozdílů a jejich důsledků. Následně se zaměříme na empirické poznatky o hodnotové polarizaci města–venkov ve střední a východní Evropě, která v mnohém vykazuje odlišné charakteristiky než v zemích staré EU (Kenny a Luca, 2021). V empirické části představíme datové zdroje, s nimiž jsme pracovali, metody analýzy a výsledky. Nejprve budeme prezentovat analýzu založenou na kvantitativních datech a zjištění, která z ní plynou, následně se v rámci smíšeného výzkumného designu přeneseme k analýze s využitím kvalitativních dat. Kombinace kvantitativního a kvalitativního postupu nám umožní formulovat závěr textu: hodnotová polarizace mezi městy a venkovem je v České republice přítomná pouze okrajově, přesto je však prominentně přítomná ve veřejné diskusi. Tento paradox, kdy se relativně nevýznamná *sociální hranice* stává relativně významnou hranicí *symbolickou*, se v závěru pokusíme vysvětlit s odkazem na ideologické funkce reprezentací měst a venkova.

Polarizace města–venkov

V současné diskusi se pod termínem polarizace města–venkov (*rural–urban divide*) většinou rozumí polarizace kulturní, tedy na úrovni hodnot, postojů a potažmo politických preferencí. Kulturní polarizace se v tomto liší od polarizace socioekonomické, která popisuje nerovnosti v oblastech životní úrovně, občanské vybavenosti, populační struktury a dalších strukturálně vyčíslitelných ukazatelů (v ČR např. Bernard et al., 2016; Bernard a Šimon, 2017).

Hodnotová polarizace města–venkov bývá někdy obecněji chápána jako rozpor mezi centrem a periferií, který podle Rokkana (1999) stál v základu budování evropských národních států. Jennings a Stoker (2016) pozorují narůstající rozpor mezi centry spojenými s globálním růstem a periferiemi, které se cítí upozaděny (*left behind*) v politické a ekonomické oblasti. Tento rozpor narůstá v souvislosti s postupující globalizací a narůstající frustrací na periferii (Stein et al., 2021). Obecně vzato existují dva přístupy k vysvětlení této hodnotové polarizace: první se soustředí na sociodemografické proměnné v pozadí. V centrech a ve městech se podle něj budou více vyskytovat lidé napojení na specializované trhy práce, tedy vysoce vzdělaní, spíše mladší a liberálně smýšlející (Kenny a Luca, 2021). Toto vysvětlení bývá v literatuře označováno jako tzv. „kompoziční efekt“. Druhý přístup se soustředí na vliv místa samotného. Podle něj lidé na periferiích zažívají vyšší míru frustrace v souvislosti s vnímaným úpadkem svého okolí (McCann, 2019) a autoři proto mluví o „geografiích nespokojenosti“

(*geographies of discontent*) (Rodríguez-Pose, 2020). Naopak život ve městech může obyvatele center posouvat směrem k liberálnějším a kosmopolitním hodnotám (Kenney a Luca, 2021).

Velká část současného výzkumu se shoduje na tom, že ve vytváření hodnotové polarizace mezi městy a venkovem hraje důležitou roli způsob, jakým jsou interpretovány nerovnosti v každodenním životě (Mamonova et al., 2020). „Tyto nerovnosti,“ píší autoři, „jsou neoddělitelné od narůstajícího pocitu obyvatel venkova, že se jim nedostává respektu a zastání, což vede k pocitům ponížení a hněvu.“ (Mamonova et al., 2020, s. 439) Kulturní vzorce a hodnotové orientace obyvatel periferie mohou být v této souvislosti vnímány jako nižší, respektive zaostalé, což prohlubuje pocity frustrace a odcizení a nespokojenosti (Dijkstra et al., 2020; Flø, 2021). Vik et al. (2022) mluví obecně o odcizení od ekonomického vývoje v periferních oblastech, které je zároveň provázáno proměnou postoje ke státu: sociální stát, v jehož rámci vyrůstali, je v očích obyvatel periferie nahrazován „hamižným státem“ (*greedy state*), který stále více zasahuje do každodenního života, ale zároveň v rámci úsporných opatření ruší infrastrukturu a služby pro obyvatele. Odcizení a frustrace, které obyvatelé periferií zažívají, jsou také shrnuty v konceptu „míst, na kterých nezáleží“ (*places that don't matter*) (Rodríguez-Pose, 2020). Obyvatelé těchto míst mohou podle řady autorů inklinovat k volbě protestních a extremistických politických stran a hnutí (Beecham et al., 2020; Flø, 2021).

Frustrace a odcizení jsou součástí obecněji popisovaného hodnotového konfliktu. Studií, které se zabývají konzervativními a protestními postoji na periferii se především v USA po roce 2016 objevila celá řada (Ashwood, 2018; Hochschild, 2018; Wuthnow, 2019 aj.). Stejně tak v evropských zemích bývá venkov vnímán jako základna pro populistické, sociálně konzervativní, nábožensky dogmatické a nacionalistické hodnoty (Hajdu a Mamonova, 2020). Protestní naladění se mísí s diskurzem, který venkovskému životu přisuzuje vyšší míru autenticity (Bosma a Peeren, 2021) a – ve srovnání s kosmopolitními městy – pevnější spojení s národní ideou. Do popředí tak vystupuje motiv venkova jako esenciálního a ohroženého ze strany městských elit, vykořeněných a odtržených od reality. Obyvatelé periferií často reagují odmítnutím a odporem ve formě protestní volby, občanských protestů a hledání alternativ k liberální demokracii (Flø, 2021). Cramer (2016) tento odpor (*resentiment*) spojuje s identitou spíše než s místem bydliště. Odpor je v jejím pojetí vlastností rurálního vědomí (*rural consciousness*), které může, ale nemusí být svázáno s bydlištěm na venkově. Pocit odcizení, podvedení a hněvu mohou prožívat obyvatelé měst zrovna tak jako venkované.

Skrze pocity odcizení, ponížení a odporu do diskuse vstupuje téma protestní a populistické politiky. Mezinárodní studie ukazují, že se populistickým stranám a hnutím na venkově daří lépe než ve městech (Borras, 2018; Mamonova a Franquesa, 2020; Scoones et al., 2018), a srovnávací studie de Dominicis et al. (2020) ukázala, že tento trend platí ve většině evropských zemí – nikoliv však ve všech. Řada studií vysvětluje relativní úspěch populistů ve venkovských a periferních regionech odkazem ke zmiňovaným nerovnostem a k pocitu deprivace (Bor, 2017; Monnat a Brown, 2017), nedávné výzkumy z Německa (Förtner et al., 2021) a Velké Británie (Woods, 2021) naopak ukazují na důležitost kulturních rám-

ců, do kterých jsou rozdíly mezi městy a venkovem zasazeny. Významným jevem na poli protestní politiky je také francouzské hnutí žlutých vest (*Gilets jaunes*), jehož vzestup bývá často interpretován jako povstání periferie proti centru – i když Bourdin a Torre (2021) ukázali, že protesty žlutých vest neměly největší odezvu na venkově, nýbrž v periurbánních oblastech menších francouzských měst.

Společným prvkem těchto diskusí je, že hranici mezi městem a venkovem, respektive hranici mezi centrem a periferií, pojímají jako *hranici sociální*, tedy – podle klasického textu Lamont a Molnár – „objektifikovanou formu sociálního rozdílu, která se projevuje v nerovném rozdělení zdrojů a příležitostí“ (2002, s. 168). Venkované, o kterých je zde řeč, skutečně na venkově žijí nebo si tak alespoň připadají. Hodnotová polarizace měst a venkova však může nabývat také formu *symbolické hranice*. Taková hranice je především konceptuální a slouží k tomu, aby jejím prostřednictvím aktéři mohli připsat význam světu okolo sebe (Lamont a Molnár, 2002). Symbolická hranice mezi městem a venkovem proto nemusí být reálná v geografickém slova smyslu (viz například kritiku Jehličky a Smithe, 2012). Pro příklad nemusíme chodit daleko: pojem *pražská kavárna*, který v českém politickém diskurzu zdomácněl, sice denotativně odkazuje ke konkrétním místům, jeho skutečný význam je však symbolický: vymezuje skupinu politických oponentů, kteří ve skutečnosti nemusí chodit do kaváren – a nemusí ani žít v Praze. „Polarizace města a venkova“ by v tomto významu byla symbolickou hranicí mezi diskurzivními kategoriemi, sdružujícími specifické významy.

Tato perspektiva je ve výzkumu polarizace měst a venkova zastoupena výrazně méně, dílem proto, že je odtržena od své geografické dimenze. V praxi jde o pojetí analogické Brubakerově *etnicitě bez etnických skupin* (2006): symbolická hranice mezi městy a venkovem může dát vzniknout *venkovanství bez venkova* a tento proces můžeme, tak jako Brubaker, popsat jako formu politického podnikání či politické manipulace. Venkov a města, respektive periferie a centra, zde vystupují jako *sociální reprezentace* (Halfacree, 1993), kterým různé skupiny připisují různé významy, a tento proces významňování je zároveň polem společenského konfliktu. Tyto reprezentace nejsou pouhými kulturními odlesky skutečné sociální reality, nýbrž mají „konstitutivní sílu“ (Jones, 1995, s. 36). Příkladem může být Williamsova (1975) kritika venkovskosti jako ideologie. Idylické obrazy venkova mají podle Williamse ideologické funkce, neboť jsou „mýtem, který vytváří iluzi paměti“: zatímco jsou stvrzovány a reprodukovány populární kulturou, zakrývají tyto obrazy skutečné vztahy moci a dominance v historii venkova. Rurální idyla je podle Williamse trikem, s jehož pomocí se venkovskost prodává převážně městskému publiku. Symbolická hranice mezi městem a venkovem tedy může sloužit k významňování obou celků ve veřejné diskusi, stejně jako k manipulaci a podněcování společenského konfliktu. V tomto textu se existenci symbolické hranice v ČR budeme věnovat ve druhé části analýzy.

Systematická práce o hodnotové polarizaci měst a venkova v ČR dosud neexistuje, a studií, které by se zabývaly sousedními středoevropskými nebo postsocialistickými zeměmi, je také pomálu. Ve srovnávací analýze z roku 2003 pozoroval Johannsen (2003) narůstající polarizaci mezi městy a venkovem v postsocialistických zemích. Tato polarizace je podle něj dána nerovným rozdělením

nákladů ekonomické transformace. Naopak nedávné studie z Polska (Marcinkiewicz, 2018) a východního Německa (Rösel a Samartzidis, 2018) ukazují, že rozhodující polarizující faktory nejsou ekonomické, nýbrž kulturní. V nejnovější srovnávací studii konstatují Kenny a Luca (2021), že hodnotová polarizace mezi městy a venkovem je výrazně přítomná v zemích „staré“ EU-15, kdežto v zemích, které k EU přistoupily v roce 2004 a později, je daleko méně nápadná. Jednou z těchto zemí je i Česká republika.

K tomu, abychom zodpověděli otázku po přítomnosti hodnotové polarizace města–venkov v ČR, jsme využili kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod. V první, kvantitativní části, jsme se zaměřili na to, zdali lze hodnotovou polarizaci dokumentovat s použitím dat z výběrového šetření, konkrétně z Evropského výzkumu hodnot (European Values Study, EVS). Ve druhé části analýzy jsme se zaměřili na způsob, jakým je hodnotová polarizace měst a venkova prezentována v mediálním diskurzu jako symbolická hranice. Na rozdíl od dat z výběrových šetření, která z definice vypovídají o svých autorech (tedy respondentech, kteří je poskytli), data z mediálního diskurzu nevypovídají primárně o autorech (tedy novinářích a novinářkách), nýbrž o *významech*, které společnost připisuje sociálním fenoménům. Mediální diskurz je indikátorem významů a emocí, které jsou napříč společnostmi sdíleny (Alexander, 2010, s. 291), a symbolické hranice jsou z těchto významů postaveny. Hodnoty spojené s městy a venkovem proto mohou být zkoumány skrze výběrová šetření (jako *sociální hranice*) nebo skrze analýzu diskurzů (jako *symbolická hranice*). Každá tato hranice je ve společnosti přítomná jiným způsobem, obě však odkazují ke stejnému předmětu: totiž k otázce, zda je rozdíl mezi městy a venkovem důležitý a zda nese význam¹.

Zkoumání sociální hranice: kvantitativní analýza

Obecně rozšířená představa hodnotově liberálních měst a hodnotově konzervativního venkova neplatí stejně ve všech národních kontextech (Kenny a Luca, 2021). Přetrvávajícím problémem je i nejednotná operacionalizace „venkova“, neboť různé kategorizace mohou generovat různá zjištění. Mimo to se napříč zahraničními studiemi liší i použité závisle proměnné: autoři typicky analyzují postoje spojené s rodinou a genderem (Eurofound, 2023; Luca et al., 2022), postoje k migraci a/nebo evropské integraci (Eurofound, 2023; Kenny a Luca, 2021; Luca et al., 2022; Zahl-Thanem a Haugen, 2019) či důvěru k institucím (Mitsch et al., 2021) a postoje k systémům vládnutí (Zumbrunn a Freitag, 2023). V této části analýzy se blíže podíváme na situaci v domácím kontextu, tedy na to, zdali v ČR existují hodnotové rozdíly mezi venkovem a městem. Pokusíme se přitom překročit některé limitace existujících studií, a to prostřednictvím vlastní kategorizace venkovských obcí, která bere do úvahy nejen prostou velikost obce, nýbrž i její odlehlost.

¹ Pro obsáhlejší diskusi o vztahu těchto dvou epistemologických strategií viz Alexander (2010, s. 275–304).

Metodologie kvantitativní analýzy

Pro účely analýzy volíme data z nejnovější vlny EVS z roku 2017.² EVS je průřezové dotazníkové šetření zaměřené na postoje a hodnoty, realizované v řadě evropských zemí každých devět let. Pro naše srovnání z dat vybíráme patnácti-položkovou baterii „ospravedlnitelnosti“³ různých druhů společensky citlivých jevů a jednání, např. potratu, šízení na daních nebo trestu smrti. Respondenti tyto jevy posuzovali na škále od 1 do 10, kde 1 znamenala „nikdy ospravedlnitelné“ a 10 „vždy ospravedlnitelné“. Z původního seznamu konkrétně volíme 6 + 4 položky, které dále shrnujeme do dvou sumárních indexů zachycujících průměrnou hodnotu napříč těmito položkami. Výběr první sady (šesti) položek je založen na nedávných analýzách (Eurofound, 2023; Luca et al., 2022), které je využívají pro konstrukci obecnější škály progresivních hodnot; tvoří ji: potrat, homosexualita, prostituce, rozvod, eutanázie a příležitostný sex. Druhá sada položek se skládá ze čtyř druhů jednání: šidit na daních, přijmout úplatek, požadovat státní podporu, a nemít na ni nárok, vyhýbat se placení jízdného ve veřejné dopravě. Výběr navazuje na text Mitsche et al. (2021), kteří „vyšší ochotu akceptovat asociální jednání, jako jsou daňové podvody“ (s. 1), spojují s nižší mírou důvěry v politiku (*political trust*) a skrze ni pak i s tíhnutím k populismu. Položky v rámci obou indexů jsou silně korelovány, hodnota ukazatele alfa pro první index je 0,82, pro druhý index 0,78.

Hlavní vysvětlující proměnnou je charakter obce, kde respondent žije. Na rozdíl od předchozích analýz pracujících s EVS (např. Eurofound, 2023) máme pro česká data možnost zkonstruovat novou kategorizaci město/venkov, která je založena na odlehlosti od městského centra (proměnná v datech sleduje jen počet obyvatel). Příklon k odlehlosti jakožto způsobu klasifikace obcí volíme na základě teoretických očekávání i empirických zjištění, která s odlehlostí spojují např. tendenci k volbě pravicově populistických stran a hnutí (např. Dvořák et al., 2022; Kevický, 2022). V ČR je „venkov“ obvykle definován počtem obyvatel v obci s typickou hranicí 2000⁴. My se zřetelem k počtu pozorování v datovém souboru

² V rámci příprav tohoto textu jsme provedli rozsáhlou exploraci i několika dalších datových souborů: European Social Survey (2018), International Social Survey Programme (2019, modul „Nerovnosti“) a European Quality of Life Survey (2016). Jejím účelem bylo prověřit, zdali lze v českém kontextu najít rozdíly mezi městem a venkovem již v deskriptivní rovině. Respondenty z měst a venkova (měřeno jako počet obyvatel nebo skrze subjektivní kategorie) jsme srovnávali v celé škále postojů a hodnot (mj. postoje k rodině a genderu, politické postoje, postoje k systémům vládnutí a důvěra institucím). Výsledky neukázaly výraznější systematické rozdíly mezi venkovem a městem. Jedinou výjimkou byly postoje k rodině a partnerství, v nichž byli obyvatelé venkova mírně konzervativnější než obyvatelé měst.

³ Znění otázky: „Prosím řekněte mi pro každý z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.“

⁴ Pomíjíme zde administrativní definice, které stanovují právní hranici mezi městem a venkovem. Kromě toho vznikají samozřejmě i sofistikovanější typologie založené na různě volených ukazatelích a jejich kombinacích, včetně hustoty zalidnění či subjektivního sebezařazení (pro shrnutí např. Vidovičová et al., 2018, s. 29–30).

EVS venkov pojmáme jako obce do 5000 obyvatel: v obcích do 2000 obyvatel žila zhruba pětina respondentů šetření EVS, v obcích do 5000 obyvatel už to byla zhruba třetina z celkového počtu $n = 1665$ pozorování. Opíráme se zde o analýzu Petra (2015), který prostřednictvím pěti různých indikátorů (mj. hustota zalidnění, dostupnost služeb, obsazená pracovní místa) identifikoval 91 % všech obcí do 5000 obyvatel jako venkovských, zatímco malá města v souboru netvořila ani 1 %. V dalším kroku pak tyto venkovské obce dále dělíme dle dojezdového času⁵ do regionálního „městského centra“, tj. centra, kde jsou soustředěny pracovní příležitosti, služby, zdravotní péče apod. Pro naše účely volíme dojezd do okresního města (cf. Pospěch et al., 2015, s. 68). Dojezdový čas každé obce srovnáváme s průměrným dojezdem v rámci příslušného okresu. Výsledná proměnná má tři kategorie: (1) obec 5000+ (město), (2) obec <5000, v blízkosti centra (tj. obec, jejíž dojezdový čas je v rámci okresu kratší než u většiny obcí) a (3) obec <5000, odlehlá (tj. obec, jejíž dojezdový čas je delší, než je průměrná hodnota v daném okrese, případně se nachází na průměru). Do prvního typu spadá 68 % respondentů EVS, do druhého 17 % a do třetího 15 %.

Na tomto místě je třeba učinit dvě poznámky. Zaprvé, odlehlost je v našem pojetí relativní, daná lokálním kontextem. Tento postup považujeme za méně arbitrární než stanovení „časové hranice odlehlosti“ pomocí prostého počtu minut, neboť co je v jednom okrese považováno za dlouhý dojezdový čas, nemusí tak být vnímáno v okrese jiném (srov. Bernard et al., 2016). Zadruhé, náš výběr okresního města jako „místního centra“ je jistým kompromisem. Jak totiž popisují např. Vaishar et al. (2022), v české sídelní struktuře mohou řadu základních městských funkcí nabízet malá (neokresní) města ve velikosti do 15 tisíc obyvatel. Současně maximum pracovních příležitostí, vzdělání, služeb a vyžití poskytují města krajská. Je pravděpodobné, že v ČR existují lokality, kde je nejsilnějším centrem dojížděky krajské město – a naopak také lokality, kde tuto roli plní obec s rozšířenou působností. Výběr okresního města jako centra nemusí přesně odpovídat místním podmínkám v těchto specifických lokalitách, napříč ČR však poskytuje možnost srovnání dojezdových časů mezi obcemi v různých regionech. Pro úplnost analýzy přesto všechny modely odhadujeme i pro dojezd do města krajského (s použitím krajského průměru).

Na základě výše diskutované literatury by obyvatelé venkova měli být konzervativnější ve vztahu k „liberální morálce“ (*liberal morality*, cf. Eurofound, 2023) (index 1), ale současně tolerantnější k „asociálnímu jednání“ (index 2). Nejvýraznější rozdíly by pak měly existovat mezi městem a odlehlým venkovem. Vztah mezi oběma postojovými závisle proměnnými a hlavní nezávisle proměnnou

⁵ Jedná se o dojezdový čas osobním automobilem po optimální trase v rámci hranic regionu (okresu, kraje). Import do dat EVS byl možný díky informacím o domovské obci respondenta, která byla převedena na číselný kód dle číselníku obcí (CISOB). Informace o domovské obci není od roku 2017 veřejně přístupná – spojování dat tedy probíhalo ve spolupráci s týmem výzkumníků kolem EVS tak, aby nedošlo k porušení ochrany soukromí. Údaj o dojezdovém čase pochází z dřívějšího projektu prvního autora textu Pavla Pospěcha.

v rámci analýzy kontrolujeme pro vybrané individuální charakteristiky a charakteristiky (populací) obcí, které by tento vztah mohly vysvětlit⁶. Asociaci mezi typem obce a postoji k „liberální morálce“ a k „asociálnímu jednání“ analyzujeme pomocí OLS regrese. V obou případech odhadujeme čtyři modely. Model 1 obsahuje jen závislou a hlavní nezávislou proměnnou (kategorizovaný typ obce). Model 2 přidává základní sadu charakteristik respondenta (pohlaví, věk, vzdělání, ekonomická aktivita, rodinný stav, náboženské vyznání). Modely 3 a 4 pak obsahují kontrolní proměnné vztahující se k charakteristice obce nebo jejích obyvatel. Model 3 kontroluje pro podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním. Různé zastoupení vzdělanostních skupin je jedním z hlavních vysvětlujících faktorů hodnotových rozdílů mezi městem a venkovem, a proto jej přidáváme samostatně. Model 4 přidává poslední sadu kontextuálních proměnných: podíl obyvatel hlásících se k nějakému náboženskému vyznání, podíl obyvatel ve věku 65+, podíl nezaměstnaných, migrační saldo a region.

Výsledky kvantitativní analýzy

Výsledky popisné analýzy, tedy průměrnou hodnotu obou sumárních indexů dle typu obce, shrnuje Tabulka 1. Ta do určité míry potvrzuje naše vstupní očekávání zmíněná výše. Co se týče indexu „morálky“, obyvatelé obcí nad 5000 obyvatel byli v průměru méně konzervativní (5,7) než obyvatelé obcí do 5000 obyvatel. Odlehlost hrála roli jen v kontextu dojezdu do krajského města; u dojezdu do města okresního byly průměry pro respondenty z blízkých a odlehlých obcí totožné (5,1). Průměrná hodnota indexu „asociálního jednání“ byla pro všechny kategorie obcí více vyrovnaná, pravděpodobně proto, že v obecné rovině byly vybrané typy jednání pro respondenty jen velice málo ospravedlnitelné (průměr 2,2). Nejvyšší průměr (2,4) nalézáme – navzdory očekáváním – mezi obyvateli blízkého venkova; obyvatelé odlehlých obcí se blíží obyvatelům měst, zejména pokud se jedná o odlehlost od krajského města.

⁶ Charakteristiky respondentů jsou základní znaky: pohlaví (1 = muž, 0 = žena), věk (v rozpětí 18–97 let), vzdělání (kategorizováno, 1 = ZŠ, 2 = SŠ bez maturity, 3 = SŠ s maturitou, 4 = VŠ, VOŠ), ekonomická aktivita (1 = ekonomicky aktivní, 0 = ekonomicky neaktivní), zjednodušený rodinný stav (1 = ženatý/vdaná, 0 = ostatní) a náboženské vyznání (1 = ano, 0 = ne). Zvolené charakteristiky obcí a jejich obyvatel jsou opět výběrem základních popisných znaků: region (1 = Morava, 0 = Čechy), podíl obyvatel hlásících se k nějakému náboženskému vyznání (dle Sčítání lidu, domů a bytů [SLDB] 2011), podíl obyvatel ve věku 65+, podíl nezaměstnaných a migrační saldo. Údaje pro tyto tři naposled zmíněné proměnné byly čerpány z dat, která ČSÚ zveřejňuje pro potřeby místních akčních skupin (MAS). Ve všech třech případech se jedná o pětiletý průměr (2013–2017), který používáme, abychom se vyhnuli zkreslení danému případnou meziroční fluktuací některého z ukazatelů. Pro obce, které vznikly teprve během tohoto pětiletého období, používáme průměr za dobu samostatné existence. Kontrolujeme také pro podíl vysokoškoláků. Údaj pochází ze SLDB 2011. (Vzhledem k tomu, že data EVS byla sbírána v roce 2017, nepoužíváme nová data SLDB 2021.) V obcích nad 5000 obyvatel byl podíl vysokoškoláků 14 %, ve venkovských obcích v blízkosti centra 9 %, v obcích odlehlých 7 %.

Tabulka 1. Průměrná hodnota (a směrodatná odchylka) použitých sumárních indexů dle typu obce. Evropský výzkum hodnot 2017, N = 1665

	Index 1 „lib. morálka“	Index 2 „asoc. jednání“
Celý soubor	5,5 (2,2)	2,2 (1,6)
Dojezd do okresního města		
Obec 5000+	5,7 (2,2)	2,2 (1,6)
Obec <5000, blízká	5,1 (2,1)	2,4 (1,8)
Obec <5000, odlehlá	5,1 (2,3)	2,0 (1,4)
Dojezd do krajského města		
Obec 5000+	5,7 (2,2)	2,2 (1,6)
Obec <5000, blízká	5,3 (2,1)	2,4 (1,7)
Obec <5000, odlehlá	4,9 (2,2)	2,1 (1,5)

Zdroj: EVS 2017.

Otázkou provázející takovéto deskripce samozřejmě je, zdali zjištěné rozdíly pouze neodrážejí rozdíly ve složení obyvatelstva městských a venkovských obcí, např. věkové, vzdělanostní nebo příjmové. Možné zdroje rozdílů v postojích mapuje multivariační část analýzy s pomocí výše popsaných kontrolních proměnných. Výsledky odhadnutých modelů shrnuje Tabulka 2. V zájmu stručnosti prezentujeme vždy jen odhadnuté koeficienty pro typ obce (obce 5000+ jsou v pozici referenční kategorie; prezentace výsledků cf. Luca et al., 2022) a sledujeme jejich změnu po přidání charakteristik jedinců (M2) a charakteristik obyvatel/obce (M3, M4). Modely v úplnosti jsou k dispozici v příloze na konci tohoto textu (Tabulky A1 a A2).

Výsledky pro první index ukazuje levá strana Tabulky 2. Model 1 reflektuje stav, který byl patrný již z popisné Tabulky 1: obyvatelé obou typů venkovských obcí skórovali na desetibodové škále v průměru více než o půl bodu níže. Jinými slovy byli ve svých postojích k šesti vybraným položkám „liberální morálky“ v průměru konzervativnější než obyvatelé obcí 5000+. S kontrolou pro individuální charakteristiky (M2) došlo ke zmenšení koeficientů pro oba typy venkovských obcí (výrazněji pro obce odlehlé), oba ale zůstaly statisticky významné. To znamená, že zjištěný rozdíl v postojích nelze (zcela) připsat individuálním charakteristikám, ačkoli věk, rodinný stav, vzdělání a náboženské vyznání byly s morálkou statisticky významně asociovány (Tabulka A1). Výraznou změnu naopak zaznamenáváme s kontrolou pro podíl vysokoškoláků – v Modelu 3 již nelze doložit statisticky významný rozdíl mezi obyvateli odlehlých venkovských sídel a obyvateli obcí 5000+; statistická významnost byla zachována pro koefici-

ent blízkého venkova, ten se ale opět snížil. Po přidání poslední sady kontrol mizí pak i rozdíl mezi blízkým venkovem a obcemi 5000+. Z charakteristik obyvatelstva/obce byl s liberální morálkou statisticky významně (kladně) asociován podíl nezaměstnaných a (záporně) region Morava. Dalo by se tedy shrnout, že pozorovaná vyšší míra venkovského konzervatismu byla u odlehlých obcí dána nižším podílem vysokoškoláků a u blízkých obcí nižším podílem nezaměstnaných⁷ a nedostatečným regionálním rozlišením. Výsledky pro kategorizaci dle dojezdu do krajského města jsou dosti podobné (levá dolní část Tabulky 2, Tabulka A2). Obecně lze na základě těchto výsledků konstatovat, že rozdíly v postojích k „liberální morálce“ jsou spíše výsledkem tzv. kompozičního efektu než efektu místa⁸.

Výsledky pro druhý index jsou prezentovány v pravé části Tabulky 2 (a Tabulky A1 v příloze). Z ní je patrné, že situace je v případě „asociálního“ jednání opačná. V Modelu 1 jsou rozdíly mezi městem a venkovem malé a statisticky nejsou odlišné od nuly. S přidáním kontrolních proměnných se zvětšují a nabývají na statistické významnosti. To se nejprve týká jen obyvatel obcí v blízkosti okresního města (Modely 2 a 3), v Modelu 4 už jsou statisticky významné oba koeficienty. Oba jsou přitom kladné, což znamená, že obyvatelé obou typů obcí byli k problémovému jednání o něco tolerantnější (nebo tedy o něco méně netolerantní) než obyvatelé obcí 5000+, obyvatelé „blízkého venkova“ o málo více (0,4 bodu) než obyvatelé venkova odlehlého (0,3 bodu) – což neodpovídá našim vstupním očekáváním. Podobný výsledek generuje i kategorizace dle dojezdu do krajského města, zde je však v modelech M2–M4 statisticky významný jen koeficient pro blízké venkovské obce.

Pro kontrolu tohoto zjištění v závěrečném kroku dělíme referenční kategorii obcí 5000+ na (1) okresní a krajská města a na (2) města neokresní a nekrajská. Opakování analýzy (neukázáno) indikuje, že pozorovaný rozdíl mezi městem a venkovem vzniká právě ve srovnání s neokresními a nekrajskými městy ve velikosti 5000+. Ta měla totiž ze všech našich sídelních kategorií nejnižší průměr indexu „asociálního jednání“ (1,8), tj. obyvatelé těchto obcí byli k problémovému jednání spojenému s financemi nejméně tolerantní. Při tomto detailnějším členění nelze již doložit statisticky významný rozdíl mezi obyvateli venkova (blízkého či odlehlého) a obyvateli okresních a krajských měst (jejichž průměrné skóre bylo 2,4).⁹ Kladné a statisticky významné koeficienty pro index „asociálního jednání“ v Tabulce 2 (M4) jsou tedy poněkud zavádějící – outlierem jsou ve skutečnosti „více zásadoví“ obyvatelé neokresních/nekrajských měst, nikoli obyvatelé obcí venkovských (kteří se nijak neliší od obyvatel okresních a krajských měst).

⁷ Podíl nezaměstnaných v průměru činil v obcích blízkého venkova 5,4 %, v obcích 5000+ 6,4 %.

⁸ Kompoziční efekt vyjadřuje rozdíly ve složení obyvatelstva, zejména vzdělanostního. Platí-li kompoziční efekt, pak příčinou sociálního jevu není venkov samotný nebo „venkovskost“, ale charakteristiky obyvatel, kteří z různých důvodů na venkově žijí.

⁹ Pokud tentýž postup kontroly aplikujeme na index „morálka“, koeficienty zůstávají statisticky nevýznamné. Platí to pro obě dojezdové vzdálenosti.

Tabulka 2. Odhadnuté koeficienty z OLS regrese pro typ obce v modelech M1–M4, kráceno. Evropský výzkum hodnot 2017, N = 1665

	Index „liberální morálka“				Index „asociální jednání“			
	M1	M2	M3	M4	M1	M2	M3	M4
Dojezd do okresního města								
Typ obce (5000+ ref.)								
<5000, blízka	–0,599***	–0,558***	–0,366*	–0,230	0,158	0,202*	0,305**	0,404**
<5000, odleh.	–0,656***	–0,350*	–0,125	0,083	–0,166	0,012	0,132	0,262*
Demografie	ne	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano
Podíl VŠ	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ano	ano
Kontext	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano
Konstanta	5,715***	6,408***	6,016***	5,205***	2,213***	3,545***	3,337***	2,936***
Dojezd do krajského města								
Typ obce (5000+ ref.)								
<5000, blízka	–0,415**	–0,321*	–0,153	0,042	0,150	0,249*	0,340**	0,471***
<5000, odleh.	–0,848***	–0,611***	–0,388*	–0,200	–0,146	–0,030	0,091	0,188
Demografie	ne	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano
Podíl VŠ	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ano	ano
Kontext	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano
Konstanta	5,715***	6,418***	6,050***	4,981***	2,213***	3,541***	3,343***	2,766***

Zdroj: EVS (2017); grafické zpracování dle Luca et al. (2022).

Poznámka: „ano“ a „ne“ indikují, že daný soubor proměnných ne/byl v daném modelu použit. „Demografie“ = individuální charakteristiky (pohlaví, věk, vzdělání, ekonomická aktivita, rodinný stav, náboženské vyznání). „Podíl VŠ“ = podíl vysokoškoláků v obci. „Kontext“ = charakteristiky obce (region, podíl obyvatel hlásících se k nějakému náboženskému vyznání, podíl obyvatel ve věku 65+, podíl nezaměstnaných a migrační saldo).

***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05

Na základě všech těchto zjištění můžeme konstatovat, že hodnotové rozdíly mezi městem a venkovem, které nalézáme na deskriptivní úrovni, ne zcela přesně reprezentují skutečný stav; přesněji řečeno, nelze je interpretovat tak, že místo, kde člověk žije, má rozhodující vliv na hodnoty a postoje, které zastává. Jak ukázala naše analýza výše, postoje k „liberální morálce“ se spíše nežli ryze k místu vztahovaly k rozdílům ve složení (charakteristikách) obyvatel mezi městy, blízkým venkovem a venkovem odlehlým. Hlavní vliv přitom mělo složení vzdělanostní – tolerance k vybraným jevům se vzděláním roste, a tudíž v obcích s vyšším podílem lépe vzdělaných obyvatel bude konzervativní postoj k potratům, homosexualitě, prostituci, rozvodu, eutanázii a příležitostnému sexu v průměru méně častý. Vyšší podíl lépe vzdělaných je přitom typický pro obce nad 5000 obyvatel.

U postojů k šizení na daních, přijímání úplatků, neoprávněnému nárokování státní podpory a jízdy na černo byl mechanismus poněkud jiný. Dané typy jednání byly mezi respondenty v průměru velmi málo tolerovány a míra tolerance mezi obyvateli blízkého a odlehlého venkova a obyvateli okresních a krajských měst byla velmi podobná. Pozorovaný statisticky významný rozdíl mezi městem a venkovem se primárně odvíjel od toho, že podskupina obyvatel měst „neokresních a nekrajských“ byla v průměru problematickému finančnímu jednání ještě méně nakloněná než obyvatelé ostatních druhů sídel (nikoli tedy od toho, že by venkované byli tolerantnější k asociálnímu finančnímu jednání). Ačkoli tato naše sonda měla jen omezený rozsah, výsledky naznačují, že v českém kontextu není „hodnotová polarizace“ příliš přesným způsobem rámování odlišností mezi obyvateli měst a venkova.

Zkoumání symbolické hranice: kvalitativní analýza

Kvantitativní data, která máme k dispozici, tezi o existenci hodnotové polarizace města–venkov spíše popírají, než aby ji podpořily. Znamená to, že můžeme tento fenomén označit za nepřítomný? Ne tak docela. Sociální fenomény mohou být „reálné“ i v jiném smyslu, než jaký lze odhalit pomocí analýzy hodnotových orientací a postojů. Odvoláváme se zde ke klasickému principu *Thomasova teoremu*: pokud je nějaký sociální jev vnímán jako reálný, pak se ve svých důsledcích reálným stává. Pokud lidé vnímají hodnotovou polarizaci mezi městy a venkovem jako reálnou, potom můžeme ve společnosti pozorovat důsledky této reálnosti – a to bez ohledu na to, co jsme pomocí sociálněvědních šetření naměřili.

Pro příklad nemusíme chodit daleko: v knize *Sdílejte, než to zakážou*, masově distribuované před volbami v roce 2021 hnutím ANO bývalého premiéra Andreje Babiše, lze nalézt kapitolu s názvem *Jsem venkovan*. Babiš je v ní svým marketingovým týmem vykreslován jako člověk s vřelým vztahem k půdě, který ví, co je tvrdá práce v zemědělství a co všechno se musí stát, než se jídlo dostane na náš stůl. „Někdy mám pocit, a omlouvám se, pokud jsem moc přísnější,“ píše Babišův marketingový tým, „že někteří dnešní mladí už nic z toho nevidí a ani vidět nechtějí. Chtějí jen slyšet, že to, co si objednali v prosklené kavárně v centru města, je bio a z volného chovu. Víc je nezajímá.“ (Babiš, 2021, s. 351) Oproti lidem z pro-

sklených kaváren autor knihy vstává za tmy, i v premiérské funkci sází stromy a jezdí do malých obcí sbírat od místních poznatky zdravého selského rozumu.

Nic z toho samozřejmě nemusí být pravda. Předseda hnutí ANO z venkova nepochází, jeho autorský podíl na knize je minimálně sporný, a ať jeho denní rozvrh vypadá jakkoliv, možnosti, které má, jej řadí k nejvíce privilegovaným osobám v zemi. „Venkovanství“, k němuž se v knize hlásí, je publiku přesto srozumitelné – a s ohledem na fungování kampaní hnutí ANO lze předpokládat, že srozumitelnost Babišova sdělení byla důkladně ověřena marketingovými průzkumy. To, že rozumíme prezentovanému konfliktu mezi hodnotami venkovanů a hodnotami mladých lidí z velkoměstských kaváren, vychází ze *sociálních reprezentací*, které si s tímto konfliktem spojujeme (Halfacree, 1993). Tyto sociální reprezentace jsou navázány na kulturně významné obrazy pastoralismu (Williams, 1975), komunity (Brass, 2013) a antimodernizace (Rösel a Samartzidis, 2018) a společně utváří síť sdílených významů, jejichž reprodukce propůjčují vnímanému konfliktu jeho reálnost a zdánlivou přirozenost. Venkovanství, ke kterému odkazuje Babiš, je skutečným *venkovanstvím bez venkova* v Brubakerově smyslu, tak jak jsme o něm hovořili výše. Hranice, která mezi městy a venkovem takto vzniká, není sociální, nýbrž *symbolická* (Lamont a Molnár, 2002).

Metodologie kvalitativní analýzy

V kvalitativní části analýzy jsme se zaměřili na to, jak je utvářena symbolická hranice mezi lidmi z venkova a lidmi z měst. Na základě výzkumů Bosma a Peerena (2021), Perrotta (2021) a dalších jsme hledali rozdílné sociální reprezentace související s obyvateli měst a venkova. Pro tento účel jsme v mediální databázi NewtonOne shromáždili všechny nedávno publikované texty (zvolili jsme desetileté období 7/2012–7/2022), které odkazují zároveň k obyvatelům měst a venkova¹⁰. Jako zdroje byla vybrána pouze tištěná média a z výsledných více než 3000 článků bylo do analýzy vybráno 200 nejrelevantnějších. Tyto články byly následně kódovány formou otevřeného kódování zaměřeného na hodnoty a atributy spojené s měšťáctvím na jedné straně a venkovanstvím na straně druhé. Následné sdružování kódů do kategorií bylo provedeno s důrazem na klíčové binární opozice, které z dat vyplývají. Identifikace těchto opozic volně epistemologicky vychází z principů strukturální hermeneutiky (Alexander, 2003), zároveň jde o logiku, která induktivně vychází z datového souboru, neboť charakteris-

¹⁰ Pracovali jsme záměrně pouze s tištěnými médii, neboť ačkoliv se jejich podíl na čtenosti dlouhodobě snižuje, jejich dosah je v průměru stále vysoký – zatímco u online médií je dosah rozložen výrazně méně rovnoměrně. Vyhledávání bylo provedeno v rámci všech tištěných médií, celostátních i regionálních. Vyhledávací dotaz zahrnoval základní termíny (měšťák, vesničan) i významově blízké a překrývající se pojmy, včetně pojmů nespisovných a zabarvených (luffák) nebo metonymických (Pražák), které se však v diskurzu užívají jako zástupné pro obyvatele měst. Výběr termínů do dotazu byl proveden na základě úvodního screeningu a série pilotních dotazů s obměňovanými termíny.

tiky, které jsou v mediálním diskurzu připisovány obyvatelům měst a obyvatelům venkova jsou zpravidla protikladné a vymezují tyto dvě skupiny relačním způsobem proti sobě. Na základě tohoto postupu byly identifikovány tři klíčové binární opozice, které mediální diskurz strukturují. Obsahová analýza probíhala s využitím softwaru pro kvalitativní analýzu dat ATLAS.ti.

Výsledky kvalitativní analýzy

Pro analýzu sociálních reprezentací sdílených napříč společnostmi se nejlépe hodí data zachycující předmět těchto reprezentací ve veřejném diskurzu. Analýza mediálního pokrytí „měšťáctví“ a „venkovanství“, kterou jsme provedli se zaměřením na časové období 2012–2022, ukázala, že téma hodnotové polarizace měst a venkova je ve veřejném diskurzu setrvale přítomné napříč mediální scénou: od celostátních periodik, která se věnují politické dimenzi polarizace, po lokální média, která rozdíl mezi obyvateli měst a venkovany užívají k interpretaci konkrétních situací, nebo lifestyleové rubriky, v nichž jsou na různé póly tohoto hodnotového dělení navázány konkrétní praktiky v oblasti spotřeby, komunikace a životního stylu. Na základě otevřeného kódování textů, které se tématům měšťáctví a venkovanství věnují, jsme identifikovali několik klíčových, opakujících se témat a s nimi souvisejících binárních distinkcí, které se k hodnotové polarizaci města a venkova vztahují.

Síla vs. slabost

Mocenská převaha obyvatel měst nad obyvateli venkova je téma, které je dobře zdokumentováno i v zahraniční literatuře (Cramer, 2016 aj.). Mocenská nerovnost je v českém mediálním diskurzu vnímána jako nespravedlivá: vracejícím se tématem je například problematika rozpočtového určení daní, které nahrává velkým městům,¹¹ nebo nerovnost v přístupu k infrastruktuře: Praha a další velká města svým přespolním návštěvníkům stále více ztěžují a zdražují možnosti parkování, kdežto „pražská auta o víkendu ucpávají venkov a parkují bez placení kdekoliv ve volné krajině“¹². Obraz venkovanů utlačovaných agresivní expanzí velkoměstské populace se stále vrací:

Nedůvěra a predsudky tady vždy byly a vždy budou. A není divu. Města a měšťáci se chovají predátorsky, vesnici vykořisťují a do přírody jezdí vyhazovat své odpadky, fyzické i duševní. Živnosti a podnikání na venkově krachují, vesničané musí dojíždět za prací do měst, aby přežili. A města se dál a dál rozpínají do nekonečných skladů a nákupních center.¹³

¹¹ Malé obce živoří, velká města mrhají penězi. *Olomoucký deník*, 4. 11. 2013 (s. 8).

¹² Už jdou. *Reflex*, 6. 8. 2020 (s. 10).

¹³ Život je vždycky na hraně smrti. *Týdeník Rozhlas*, 23. 8. 2021 (s. 12).

Jeden z autorů tuto vnímanou nerovnováhu shrnuje lakonicky: měšťáci požírají u sebe doma, ale vyměšují na venkově¹⁴. V souvislosti s tímto negativním vykreslením jsou obyvatelům měst ve vztahu k venkovu připisovány morální atributy: *bezohlednost* a *arogance*. Lidé z měst vám „pro zábavu na čtyřkolce vjedou bez obav do řepky“¹⁵, ohrožují ostatní rychlou jízdou na drahých kolech, pořádají hlučné večírky, porušují předpisy a vše omlouvají tím, že „potřebují vypustit páru“ po městském shonu¹⁶. Bezohlednost těchto *luffáků* (Machek a Daniel, 2015) je pozorovatelná především v osobním kontaktu, jejím zdrojem je však mocenská nerovnost – ekonomická, sociální či kulturní (srov. Mamonova et al., 2020) –, která sahá nad rámec bezprostředně zažívaných situací. Vnímaná arogance lidí z měst je rovněž prožívána v každodenním kontaktu: „Pražák je pyšný a arogantní, ve většině případů nezištně nikomu nepomůže. Je lhostejný ke všem a všemu, co nepřináší zisk. A velmi pozorný ke všem a všemu, co zisk přináší.“¹⁷ Tyto reprezentace jsou odrazem sentimentů, které v českém prostředí shrnul Illner (2006, s. 59): jejich jádrem je „obraz Pražáka“ jako arogantního a bezohledného člověka, který lidmi z venkova otevřeně nebo skrytě pohrdá. V našich datech se však tento sentiment váže k obyvatelům měst obecně, nejen k obyvatelům Prahy. Toto morální odsouzení lidí z měst implikuje svůj protiklad: hodnoty venkovanství, které zdůrazňují komunitu, solidaritu a vzájemnou výpomoc:

„Místní jsou vstřícní, rádi pomůžou, zrovna nedávno nám vypomohl soused s traktorem. Ale i my jsme ochotni kdykoli pomoci,“ naznačí Pavla žití ve vesnici s pár desítkami čísel popisných, kde si našla nové kamarádky. S mužem se nejen tady, ale i obecně, řídí heslem: Přej a bude ti přáno, dej a bude ti dáno.¹⁸

Solidarita venkovanů je zde postavena do protikladu k soutěživosti a řevnivosti, v níž vynikají lidé z měst, a propůjčuje tak polarizaci města–venkov část její morální dimenze.

Zahálčivost vs. pracovitost

Nedostatek služeb a nižší míra občanské vybavenosti na venkově, jak je popisují Bernard et al. (2016), se odráží v attributech, které jsou lidem z měst a venkova připisovány. V mediálních obrazech lidí z měst se stále znovu objevují témata komfortu a luxusu, který život ve městech skýtá:

Ve městě jste zvyklí na komfort. Autobusy jezdí každých deset minut, doma máte teplo, teplou vodu... A na vesnici? Všechno si musíte obstarat sami. Třeba taková

¹⁴ Už jdou. *Reflex*, 6. 8. 2020 (s. 10).

¹⁵ Za všechno mohou Pražáci. *AGRObase zpravodaj*, 25. 6. 2020 (s. 30).

¹⁶ Jedna letní „luffácká“. *Prostějovský večerník*, 30. 7. 2012 (s. 4).

¹⁷ Pražákům, těm je hej. *Magazín Víkend DNES*, 8. 7. 2017 (s. 4).

¹⁸ Útěk směr venkov. *Instinkt*, 5. 9. 2019 (s. 8).

doprava – nejbližší autobus jezdí až z vedlejší vesnice a jen dvakrát denně. Abych se vůbec někam dostala, musela jsem si udělat řidičák. A to samé platí i u dalších věcí. Chcete teplo? Musíte se naučit zatápět v kamnech. Máte hlad? Vypěstujte si zeleninu.¹⁹

Lidé z velkých měst jsou proti svým venkovským protějškům prezentováni jako zpovynkaní a zhýčkaní. Důvodem je snadná dostupnost služeb včetně hromadné dopravy, díky které měšťáci nejsou závislí na cestách autem.²⁰ Často se také objevuje motiv posunutého denního režimu: zatímco na venkově už se pracuje, ve městech se stále ještě spí. MF Dnes si na toto téma dokonce nechala vypracovat průzkum, podle jehož výsledků polovina obyvatel krajských měst ještě v sedm ráno spí – kdežto na venkově již je většina obyvatel dávno vzhůru.²¹ Oproti představě komfortu ve městech stojí zdůrazňovaná nutnost tvrdě pracovat pro ty, kdo bydlí na venkově: práce je zde náročnější, neodkladnější a konkrétnější. Ve výzkumu Cramer (2016) jeden z venkovských respondentů tento kontrast pojmenoval zhuštěnou zkratkou: jsou lidé, kteří se sprchují, když jdou do práce, a lidé, kteří se sprchují, když z práce přijdou. Vesničan nemá na výběr a „musí se ohánět, aby se užívil“.²² Morální převaha lidí z venkova je vyjádřena skrze to, co si svou prací zaslouží: „Ráno se probudím do osmi stupňů a vím, že se musím nějak zasloužit,“ popisuje obyvatel venkova ranní zatápění²³ a starosta venkovské obce dodává: „Komunita se spojuje a uvědomuje si, že co si uděláme pro sebe, to tu budeme mít. A podle toho se tu žije.“²⁴ Hodnotová odlišnost těch, kdo mohou zahálet, a těch, kdo musí pracovat, se projevuje v oblasti spotřeby: „Jen člověk, který vyrostl na vsi, neřfrňá, když v obchodě nemají jeho oblíbenou šunku od kosti nebo mortadellu.“²⁵

Nereálnost vs. realnost

Obě uvedené opozice souvisí s opozicí třetí, která je v datech vyjádřena nejméně explicitně, zato je však všudypřítomná. Jedná se o opozici mezi reálným a nereálným, respektive mezi skutečným a „neskutečným“ životem. V této opozici vystupují venkované jako lidé, kteří rozumí skutečnému životu, mají skutečné problémy a ví, co je skutečná práce. Naopak lidé z měst jsou komfortem městského života od skutečných problémů odcizeni a „skutečnost“ prožívají pouze zprostředkovaně. Problémy obyvatel velkých měst jsou „žabomyší spory“²⁶, a když se

¹⁹ Odešli jsme z města na venkov. *Claudia*, 14. 10. 2014 (s. 10).

²⁰ Ibid. Zmiňované hnutí žlutých vest uvádí závislost na autech jako jednu ze stěžejních nevýhod obyvatel periferií ve vztahu k centřům.

²¹ Pražákům, těm je hej. *Magazín Víkend DNES*, 8. 7. 2017 (s. 4).

²² Když Pražáci zaplaví ves. *Mladá fronta DNES*, 23. 7. 2013 (s. 4).

²³ Sváteční topič. *Reflex*, 3. 2. 2022 (s. 18).

²⁴ Bílá Voda, Horka nad Moravou či Bedihošť. Vesnice mají více obyvatel, u měst čísla klesají. *Prostějovský deník*, 11. 2. 2021 (s. 1).

²⁵ Vesnice versus město aneb Kolipa ty vlastně bereš? *Žena a život*, 6. 3. 2019 (s. 44).

²⁶ Sever na síti. *Šumperký a jesenický deník*, 14. 6. 2018 (s. 2).

tito ocitnou mimo pohodlí svých městských obydlí, tak působí v lepším případě komicky, v horším nebezpečně.

„To snad nemyslíte vážně? Vyvážet komunální odpad jen jednou za 14 dní? To je středověk,“ čertí se někteří Zlíňané, když radnice začala zkoušet projekt střídavého svozu odpadu. V některých lokalitách se už nevyváží mix odpadu každý týden, ale jeden týden komunál, jeden týden bio. (...) „Chtěl bych jen Zlíňany upozornit, že na vesnicích je svoz jednou za 14 dní úplně normálním standardem. Navíc, když si ve správný den nevyvlečete popelnici na určené místo, tak ani to ne. Klidně ji máte plnou měsíc.“²⁷

Tato nekompetence obyvatel velkých měst spolu s jejich relativní ekonomickou a politickou mocí dohromady vytváří téma, které s oblibou vytěžují populistické strany a hnutí po celém západním světě: metropolitní elity nerozumí tomu, jak vypadá skutečný život obyčejných lidí, a přesto do něj svými mocenskými zásahy intervenují – někdy ze zlého úmyslu, jindy z neznalosti, pokaždé však špatně (Pospěch, 2021). Neznalost skutečného života vede také k nerealistickým očekáváním, a ta se projevují v každodenních nedorozuměních mezi obyvateli vesnic a „luftáky“, kteří si „v zemědělské krajině postavili bungalovy a nyní jim vadí vůně hnoje, prach kombajnu ve sklizni atd.“²⁸. Kritérium, které odlišuje *skutečné* od *neskutečného*, není v žádném z analyzovaných textů explicitně stanoveno, je však zřejmé, že autoři očekávají, že publikum bude tuto distinkci schopno implicitně rozeznat: *skutečné* je zde zpravidla to, co je zakoušeno přímo, bez zprostředkování, co je pociťováno fyzicky (hlad, bolest, vyčerpání), a ne duševně (trauma, osobní obtíže) a co nachází svou oporu v minulosti. S přihlédnutím k Fulkersonově a Thomasově (2019) konceptu *urbanormativity*, který stanovuje, že města se stala životně závislými na „primárním produkčním okruhu“ venkova, zde můžeme rozeznat variantu Hegelovy dialektiky pána a raba: mocenská převaha měst nad venkovem je vykoupena ztrátou kontaktu se *skutečným*; lidé z měst se tak stávají více závislými a při kontaktu se skutečností může být – tak jako v mnoha populárních filmových komediích – odhalena jejich zranitelnost a skutečná slabost. Když Perrotta (2021) ve své analýze popisuje napohled bizarní trumfování se mezi špičkovými italskými politiky o tom, kdo častěji navštěvuje farmy a kdo se lépe vyzná v zemědělství, popisuje tím snahu vyhnout se právě této slabosti. Okázalé marketingové venkovanství Andreje Babiše míří stejným směrem.

To, že se politické špičky k sociálním reprezentacím polarizace mezi městy a venkovem odvolávají a že se do jejich polů stylizují, ukazuje rozšířenost těchto sdílených představ, které se stávají *reálnými ve svých důsledcích*. Politický diskurz a mediální diskurz, jehož data analyzujeme v tomto textu, však tvoří pouze dvě z mnoha vrstev sdílených významů ve společnosti. Například studie Machka a Daniela (2015) analogicky sleduje postavy „lonťáků“ a „luftáků“ v populární kultuře. Autoři ukazují, že populární kultura je – od filmových komedií přes se-

²⁷ Měšťákům se nelíbí, co na venkově znají roky. *Zlínský deník*, 4. 6. 2014 (s. 3).

²⁸ Za všechno mohou Pražáci. *AGRObase zpravodaj*, 25. 6. 2020 (s. 30).

riály z vinařského prostředí až po „šlágrovou“ hudbu – zaplněna stereotypními reprezentacemi rozdílů mezi lidmi z venkova a lidmi z měst a tyto rozdíly jsou publikem přijímány, stvrzovány a reprodukovány, neboť odpovídají představám, které jako společnost sdílíme.

Hluboce zakořeněná dichotomie měst a venkova se na úrovni sociálních reprezentací snadno přimyká k různým novým událostem a konfliktům, které vyžadují interpretaci. Není proto divu, že jsme se s hodnotovou polarizací měst a venkova setkali s příchodem pandemie covidu-19, která podle některých autorů (Weeden et al., 2022) vztahy měšťáků a venkovanů převrátila naruby: zatímco venkované se mohli nadále těšit z možností volného pohybu, kontaktu s přírodou a relativně zdravého prostředí, lidé z měst zůstali uzavřeni ve svých bytech a z jindy atraktivních velkých sídel se s uzavřením obchodů, služeb a volnočasových zařízení staly betonové pouště, v nichž na každém kroku mimo domov hrozila nákaza nebo pokuta. Přes tuto změnu podmínek ukazují naše data, že vnímání obyvatel měst a obyvatel venkova se velmi neproměnilo: „luftáci nám seberou vodu a přivezou virus“²⁹, stěžovali si na počátku pandemie obyvatelé malých středočeských obcí na příchozí z měst, kteří „mají pocit, že když nejsou v místě svého trvalého bydliště ve městě, že se mohou chovat jinak“³⁰. Zatímco nedodržování opatření souvisejících s pandemií je u lidí z měst interpretováno v souladu se sociálními reprezentacemi bezohlednosti a arogance³¹, tytéž prohřešky v podání obyvatel venkova, kteří se „navštěvují na zahradách, zvou si k sobě kadeřnice, přebíhají vesnici bez roušky, protože jdou přece jen kousek k tetě“³², jsou prezentovány jako součást tradičního života na vesnici, který pandemie nezměnila a ani nezmění, neboť je příliš *reálný*:

Roušky na vsích nenosí téměř nikdo, větší společenské akce se odsunuly, ale promořovací mejdany ve sklípčích, obývacích a kuchyňských chalup u roztopených kamen jedou naplno. K rekreantům z měst pojali místní během podzimní vlny také odlišný vztah. Nejlépe by se dal definovat slovy „pobavená blahosklonnost“.³³

Termín „pobavená blahosklonnost“ dobře vystihuje pohled, kterým se selský rozum, připisovaný venkovanům, dívá na každé nové bláznění lidí z města: ať jsou to procházky po lese s GPS v ruce, cyklistické dresy na projížďce po vesnici nebo nošení roušek na cestě k popelnici. Je to pohled pevného a skutečného na vratké a nereálné.

²⁹ Venkov se nejdřív nákazy děsil, teď ji ignoruje. *Reflex*, 5. 11. 2020 (s. 8).

³⁰ Ibid.

³¹ Stejný problém: bezohlednost. *Jičínský týden*, 25. 3. 2020 (s. 2).

³² Velikonoce otestují vztah venkova a měst. *Lidové noviny*, 9. 4. 2020 (s. 1).

³³ Venkov se nejdřív nákazy děsil, teď ji ignoruje. *Reflex*, 5. 11. 2020 (s. 8).

Závěr

Otázka, zda v České republice existuje hodnotová polarizace města–venkov, se rozvětvila a při jejím zodpovídání jsme museli sáhnout k několika různým metodám analýzy a interpretace dat. Jiná možnost nebyla: klíčové slovo „existuje“ má různé významy a my se musíme ptát, *jaké formy* tato polarizace nabývá a v jaké formě se projevuje jako sociální fakt. Odpověď, kterou nabízíme, pracuje s konceptem sociálních a symbolických hranic (Lamont a Molnár, 2002): hranice mezi lidmi z měst a lidmi z venkova je jako *sociální hranice* v podstatě neprokazatelná. Rozdíly, které jsme byli schopni naměřit mezi těmito dvěma skupinami obyvatel – ať pomocí analýzy dat z velkých výběrových šetření, nebo dat o hodnotových preferencích – jsou veskrze minimální. Na českých datech se tudíž nepotvrzují zjištění naměřená ve studiích ze zahraničí (de Dominicis et al., 2020). Lze předpokládat, že mezi faktory, které zde hrají roli, patří relativně hustá síť měst v České republice (Perlín et al., 2010) a s ní související vysoká míra dojížděky, které pomáhají umazat rozdíly mezi městy a venkovem.

Zatímco sociální hranice je v podstatě nepozorovatelná, význam symbolické hranice mezi městy a venkovem je, jak ukazují analýzy veřejných diskurzů, nepřehlédnutelný. To je základní paradox hodnotové polarizace měst a venkova v ČR: napětí mezi slabou sociální hranicí a silnou hranicí symbolickou. Analýzy jako ta, kterou jsme prezentovali zde, nebo jako text Machka a Daniela (2015) nám ukazují, jak se ze slabé sociální hranice stává silná hranice symbolická: tedy jak se z *měšťáctví* a *venkovanství* stávají pojmy, které různí aktéři naplňují různými významy a skrze akcentování opozice mezi těmito dvěma pojmy reprodukují sociální reprezentace s nimi spjaté. Otázka *jak* se však v diskusi nevyhnutelně překlápá v otázku *proč*: proč na sebe právě hranice mezi městy a venkovem přitahuje konfliktní významy a společensky relevantní témata? Existuje přece řada dalších způsobů, jak dělit společnost do protilehlých skupin, proč je tedy právě polarizace měst a venkova tak oblíbeným politickým a mediálním tématem, které je nám všem tak dobře srozumitelné?

Odpověď na tuto otázku leží mimo možnosti zde prezentované analýzy, v tomto bodě se však můžeme odkázat k literatuře, která by nás při hledání odpovědi mohla vést. Na prvním místě jde o již vzpomínanou klasickou práci Williamse (1975), z níž plyne, že obrazy venkova a venkovskosti jsou ideologické nástroje. Venkov vůči globalizované městské společnosti zastává roli *druhého* (*Other*), neboť se mu snadno připisují ideologické reprezentace, které urbánní společnost o *druhém* produkuje. Jaké reprezentace to jsou? Na jedné straně jde o reprezentace zaostalosti a tribality (*Leaden Echo* dle Williamse): když média píší o lidech z venkova, kteří volí protestní strany, aktivují tím pocit ohrožení, podle nějž *ti druzí*, nevzdělaní a zaostalí, svou neuváženou volbou ohrožují demokratický systém v zemi. Jak uvádí Žižek (2006, s. 555), základní fantazií populismu je představa o ohrožení zvnějšku: nikdy to nejsme my sami, kdo je nebezpečný. Nebezpečí se vždy skrývá ve vnějším druhém, kterého je třeba zastavit, omezit a vyloučit. Nebezpečí spojené se zaostalostí venkova a periferie je artikulováno

nejenom v politickém diskurzu, ale i v populární kultuře skrze žánry jako *backwood horror* (Hayden, 2016) a podobné.

Na druhé straně stojí ideologické reprezentace venkova jako čistého a dobrého (*Golden Echo*). Tyto reprezentace se aktivují, když maďarský premiér Orbán vykresluje venkovany jako „pravé Maďary“, ale také když se u televize bavíme nad komedii o nemotorných měšťácích, kteří si vyrazili na venkov. V obou případech nám reprezentace venkova sugerují dojem, že existuje čistý, nezkažený, neodcizený svět, do kterého stačí vkročit. Stačí na chvíli odložit telefon, odpojit se z neustálého online režimu a zadívat se na pole a na mraky, které nad nimi plují. Je to představa ideologická, stejně jako iluzorní: práce z oblasti politické ekonomie sídel (Fulkerson a Thomas, 2019) nebo Brennerův koncept *planetární urbanizace* (Brenner a Schmid, 2014) nám ukazují, že moc „městské“ kapitalistické a globální společnosti již dávno protéká i do nejzazších kapilár periferního venkova. Přesto se reprezentace čistého a autentického venkova stále reprodukuje – neboť odpovídají na ideologickou potřebu *druhého*, kterou v sobě pozdně moderní kapitalistická společnost vytváří.

Tím se vracíme k odpovědi na otázku, která stojí v záhlaví tohoto textu: existuje v České republice hodnotová polarizace měst a venkova? Jednoduchá odpověď zní: jako sociální hranice ne. O něco složitější odpověď říká, že polarizace měst a venkova existuje jako symbolická hranice s výraznými přesahy do politické sféry – a s hmatatelnými důsledky. Na základě těchto zjištění navrhuje, že existence a význam této symbolické hranice jsou odpovědí na funkcionální potřeby pozdně moderní společnosti.

PAVEL POSPĚCH je docentem na katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Odborně se zaměřuje na výzkum v oblasti sociální změny, sociologie venkova a kulturní sociologie. Je autorem knihy *Neznámá společnost* (Host, 2021) a členem Center for Cultural Sociology na Yaleově univerzitě.

ORCID: 0000-0002-4048-683X

BARBORA HUBATKOVÁ je socioložka a výzkumnice působící na katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se škálou témat vč. rodiny a partnerství, stárnutí, venkova a metodologie dotazníkových šetření. V současnosti působí také jako výkonná redaktorka časopisu Sociální studia / Social studies.

ORCID: 0000-0002-1127-3755

ONDŘEJ KLÍMA je sociolog a výzkumník působící na katedře sociologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Zabývá se primárně studiem videoher a jejich dopadů na naši společnost skrze perspektivu kulturní sociologie a civilní sféry. V současnosti pracuje na výzkumu polarizace města a venkova a také na novém konceptu „herní sféry“.

ORCID: 0000-0003-2814-7285

Literatura

- Alexander, J. C. (2003). *The meanings of social life: A cultural sociology*. Oxford University Press.
- Alexander, J. C. (2010). *The performance of politics: Obama's victory and the democratic struggle for power*. Oxford University Press.
- Ashwood, L. (2018). Rural conservatism or anarchism? The pro-state, stateless, and anti-state positions. *Rural Sociology*, 83(4), 717–748. <https://doi.org/10.1111/ruso.12226>
- Babiš, A. (2021). *Sdílejte, než to zakážou!* Ano 2011.
- Beckett, A. (2016). From Trump to Brexit, power has leaked from cities to the countryside. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/12/trump-brexit-cities-countryside-rural-voters>
- Beecham, R., Williams, N. a Comber, A. (2020). Regionally-structured explanations behind area-level populism: An update to recent ecological analyses. *PLOS ONE*, 15(3), e0229974. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0229974>
- Bernard, J., Decker, A. Mikešová, R. a Vojtíšková, K. (2016). Living and dealing with limited opportunities: Social disadvantage and coping strategies in rural peripheries. *Sociální studia*, 13(2), Article 2. <https://doi.org/10.5817/SOC2016-2-29>
- Bernard, J. a Šimon, M. (2017). Inner peripheries in the Czech Republic: The multidimensional nature of social exclusion in rural areas. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 53(1), 3–28. <https://doi.org/10.13060/00380288.2017.53.1.299>
- Bor, J. (2017). Diverging life expectancies and voting patterns in the 2016 US presidential election. *American Journal of Public Health*, 107(10), 1560–1562. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2017.303945>
- Borras, S. M., jr. (2018). *Understanding and subverting contemporary right-wing populism*. ERPI 2018 International Conference : Authoritarian Populism and the Rural World, The Hague. <http://hdl.handle.net/1765/114878>
- Bosma, A. a Peeren, E. (2021). #Proudofthefarmer: Authenticity, populism and rural masculinity in the 2019 Dutch farmers' protests. In P. Pospěch, E. Magnus Fuglestad a E. Figueiredo (ed.), *Politics and policies of rural authenticity* (s. 113–128). Routledge.
- Bourdin, S. a Torre, A. (2022). Geography of contestation: A study on the Yellow Vest movement and the rise of populism in France. *Journal of Regional Science*, 1–22. <https://doi.org/10.1111/jors.12620>
- Brass, D. T. (2013). *Peasants, populism and postmodernism: The return of the agrarian myth*. Routledge.
- Brenner, N. a Schmid, C. (2014). Planetary urbanization. In N. J. Brenner (ed.), *Implosions/explosions: Towards a study of planetary urbanization* (s. 160–163). JOVIS.
- Brubaker, R. (2006). *Ethnicity without groups* (new edition). Harvard University Press.
- Cramer, K. J. (2016). *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo22879533.html>
- de Dominicis, L., Dijkstra, L. a Pontarollo, N. (2020). *The urban-rural divide in anti-EU vote: Social, demographic and economic factors affecting the vote for parties opposed to European integration*. Directorate-General for Regional and Urban Policy. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2020_05_discontent_en.pdf
- Dijkstra, L., Poelman, H. a Rodríguez-Pose, A. (2020). The geography of EU discontent. *Regional Studies*, 54(6), 737–753. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1654603>
- Dvořák, T., Zouhar, J. a Treib, O. (2022). Regional peripheralization as contextual source of populist attitudes in Germany and Czech Republic. *Political Studies*, 72(1), 112–133. <https://doi.org/10.1177/00323217221091981>
- Eurofound. (2023). *Bridging the rural–urban divide: Addressing inequalities and empowering communities*. Publications Office of the European Union.

- Flø, B. E. (2021). The feeling of being robbed. In P. Pospěch, E. Magnus Fuglestad a E. Figueiredo (ed.), *Politics and policies of rural authenticity* (s. 94–109). Routledge.
- Förtner, M., Belina, B. a Naumann, M. (2021). The revenge of the village? The geography of right-wing populist electoral success, anti-politics, and austerity in Germany. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 39(3), 574–596.
<https://doi.org/10.1177/2399654420951803>
- Fulkerson, G. M. a Thomas, A. R. (2019). *Urbannormativity: Reality, representation, and everyday life*. Lexington Books.
- Hajdu, A. a Mamonova, N. (2020). Prospects of agrarian populism and food sovereignty movement in post-socialist Romania. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 880–904.
<https://doi.org/10.1111/soru.12301>
- Halfacree, K. H. (1993). Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, 9(1), 23–37.
[https://doi.org/10.1016/0743-0167\(93\)90003-3](https://doi.org/10.1016/0743-0167(93)90003-3)
- Hayden, K. (2016). Inbred horror revisited: The fear of the rural in twenty-first century backwoods horror films. *Reimagining Rural: Urbanormative Portrayals of Rural Life*, 59–72.
- Hochschild, A. R. (2018). *Strangers in their own land: Anger and mourning on the American right* (first trade paper edition). The New Press.
- Illner, M. (2006). Pragocentrismus – fikce a/nebo realita? In J. Balon a M. Tuček (ed.), *Chaos a řád ve společnosti a v sociologii: Sborník textů k životnímu jubileu prof. Miloslava Petruska* (s. 56–62). Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.
- Jehlička, P. a Smith, J. (2012). Sustainability and the ‘urban peasant’: Rethinking the cultural politics of food self-provisioning in the Czech Republic. In P. Zahradka (ed.), *New perspectives on consumer culture theory and research* (s. 78–96). Cambridge Scholars Publishing.
- Jennings, W., a Stoker, G. (2016). The Bifurcation of Politics: Two Englands. *The Political Quarterly*, 87(3), 372–382. <https://doi.org/10.1111/1467-923X.12228>
- Johannsen, L. (2003). The foundations of the state: Emerging urban–rural cleavages in transitions countries. *Communist and Post-Communist Studies*, 36(3), 291–309.
- Jones, O. (1995). Lay discourses of the rural: Developments and implications for rural studies. *Journal of Rural Studies*, 11(1), 35–49.
[https://doi.org/10.1016/0743-0167\(94\)00057-G](https://doi.org/10.1016/0743-0167(94)00057-G)
- Kenny, M. a Luca, D. (2021). The urban-rural polarisation of political disenchantment: An investigation of social and political attitudes in 30 European countries. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 14(3), 565–582.
<https://doi.org/10.1093/cjres/rsab012>
- Kevický, D. (2022). Where is the populist radical right successful? Spatial analysis of populist radical right parties in Slovakia and Czechia. *Eurasian Geography and Economics*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/15387216.2022.2151485>
- Lamont, M. a Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28(1), 167–195.
<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141107>
- Luca, D., Terrero-Davila, J., Stein, J. a Lee, N. (2022). *Progressive cities: Urban-rural polarisation of social values and economic development around the world* (Working Paper No. 74). London School of Economics and Political Science.
- Machek, J. a Daniel, O. (2015). Researching the urban/rural opposition in contemporary czech society through online discussions: Lontáci and Luftáci. In J. Machek a M. Fišerová (ed.), *New Mediation, New Pop-Culture?* (s. 70–91). Metropolitan University Prague Press.
- Mamonova, N. a Franquesa, J. (2020). Populism, neoliberalism and agrarian movements in europe. Understanding rural support for right-wing politics and looking for

- progressive solutions. *Sociologia Ruralis*, 60(4), 710–731.
<https://doi.org/10.1111/soru.12291>
- Mamonova, N., Franquesa, J. a Brooks, S. (2020). ‘Actually existing’ right-wing populism in rural Europe: Insights from eastern Germany, Spain, the United Kingdom and Ukraine. *The Journal of Peasant Studies*, 47(7), 1497–1525.
<https://doi.org/10.1080/03066150.2020.1830767>
- Marcinkiewicz, K. (2018). The economy or an urban–rural divide? Explaining spatial patterns of voting behaviour in Poland. *East European Politics and Societies*, 32(4), 693–719. <https://doi.org/10.1177/0888325417739955>
- McCann, P. (2019). Perceptions of regional inequality and the geography of discontent: Insights from the UK. *Regional Studies*, 54(2), 256–267.
<https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1619928>
- Mitsch, F., Lee, N. a Ralph Morrow, E. (2021). Faith no more? The divergence of political trust between urban and rural Europe. *Political Geography*, 89, 102426. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102426>
- Monnat, S. M. a Brown, D. L. (2017). More than a rural revolt: Landscapes of despair and the 2016 presidential election. *Journal of Rural Studies*, 55, 227–236.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.08.010>
- Perlín, R., Kučerová, S. a Kučera, Z. (2010). Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115(2), 161–187.
- Perrotta, D. (2021). The Minister’s tears and the strike of the invisible: The political debate on the “regularisation” of undocumented migrant farm labourers during the Covid-19 health crisis in Italy. In P. Pospěch, E. Magnus Fuglestad a E. Figueiredo (ed.), *Politics and policies of rural authenticity* (s. 60–76). Routledge.
- Petr, O. (2015). *Regionální diferenciace demografického vývoje venkovských oblastí ČR* [Disertační práce, Masarykova Univerzita, Ekonomicko-správní fakulta].
https://is.muni.cz/th/li3d8/Disertace_Petr.pdf
- Pospěch, P. (2021). The locals and the elites: Discourses on the Roma and the roots of populism. *Ethnic and Racial Studies*, 44(11), 2034–2051.
<https://doi.org/10.1080/01419870.2020.1798484>
- Pospěch, P., Špěšná, D. a Delín, M. (2015). *Vynalézání venkova v ČR po roce 1989*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Rodríguez-Pose, A. (2020). The rise of populism and the revenge of the places that don’t matter. *LSE Public Policy Review*, 1(1), Article 1. <https://doi.org/10.31389/lseppr.4>
- Rokkan, S. (1999). *State formation, nation-building, and mass politics in Europe* (ed. P. Flora, S. Kuhnle a D. Urwin). Clarendon Press.
- Rösel, F. a Samartzidis, L. (2018). Wert- statt Geldmangel: AfD triumphiert im Osten dort, wo es an Toleranz und Vertrauen in die Politik fehlt. *ifo Dresden berichtet*, 25(03), 9–13.
- Scoones, I., Edelman, M., Borrás, S. M., Hall, R., Wolford, W. a White, B. (2018). Emancipatory rural politics: Confronting authoritarian populism. *The Journal of Peasant Studies*, 45(1), 1–20. <https://doi.org/10.1080/03066150.2017.1339693>
- Stein, J., Buck, M. a Bjørnå, H. (2021). The centre–periphery dimension and trust in politicians: The case of Norway. *Territory, Politics, Governance*, 9(1), 37–55.
<https://doi.org/10.1080/21622671.2019.1624191>
- Vaishar, A., Šťastná, M. a Zapletalová, J. (2022). Small industrial towns in Moravia: A comparison of the production and post-productive eras. *European Planning Studies*, 31(8), 1776–1796. <https://doi.org/10.1080/09654313.2022.2110377>
- Vidovičová, L., Petrová Kafková, M., Hubatková, B. a Galčanová Batista, L. (2018). *Stárnutí na venkově: Podoby aktivního stárnutí a kvalita života v rurálních oblastech*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Vik, J., Fuglestad, E. M. a Øversveen, E. (2022). Centre-periphery conflicts and alienation

- in a resource-based economy. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 76(4), 197–208. <https://doi.org/10.1080/00291951.2022.2111270>
- Weeden, S. A., Hardy, J. a Foster, K. (2022). Urban flight and rural rights in a pandemic: Exploring narratives of place, displacement, and 'the right to be rural' in the context of COVID-19. *Annals of the American Association of Geographers*, 112(3), 732–741. <https://doi.org/10.1080/24694452.2021.2003179>
- Williams, R. (1975). *The country and the city*. Oxford University Press.
- Woods, M. (2021). Revisiting the politics of the rural and the Brexit vote. In P. Pospěch, E. Magnus Fuglestad a E. Figueiredo (ed.), *Politics and policies of rural authenticity* (s. 27–41). Routledge.
- Wuthnow, R. (2019). *The left behind: Decline and rage in small-town America* (2. vyd.). Princeton University Press.
- Zahl-Thanem, A. a Haugen, M. S. (2019). Attitudes toward immigrants in rural Norway. A rural-urban comparison. *Sociologia Ruralis*, 59(4), 685–700. <https://doi.org/10.1111/soru.12251>
- Zumbrunn, A. a Freitag, M. (2023). The geography of autocracy. Regime preferences along the rural-urban divide in 32 countries. *Democratization*, 30(4), 616–634. <https://doi.org/10.1080/13510347.2023.2171995>
- Žižek, S. (2006). Against the populist temptation. *Critical Inquiry*, 32(3), 551–574. <https://doi.org/10.1086/505378>

Příloha

Tabulka A1. Odhadnuté koeficienty z OLS regrese vztahu mezi typem sídla a postoji k „liberální morálce“ (index 1) a „asociálnímu jednání“ (index 2). Typologie venkovských obcí dle dojezdu do okresního města. European Values Study, N = 1665

Model	Index 1 („liberální morálka“)				Index 2 („asociální jednání“)			
	M1	M2	M3	M4	M1	M2	M3	M4
Typ obce (> 5000 je ref. kat.)								
<5000, blízká	-0,599***	-0,558***	-0,366*	-0,230	0,158	0,202*	0,305**	0,404**
<5000, odlehlá	-0,656***	-0,350*	-0,125	0,083	-0,166	0,012	0,132	0,262*
Pohlaví – muž		0,136	0,138	0,152		0,228**	0,229**	0,233**
Věk		-0,018***	-0,018***	-0,019***		-0,024***	-0,025***	-0,025***
Rod. stav – ženatý, vdaná		-0,411***	-0,419***	-0,413***		-0,329***	-0,333***	-0,33***
Vzdělání (ZŠ je ref. kat.)								
SŠ bez maturity		0,258	0,243	0,236		0,135	0,127	0,144
SŠ s maturitou		0,604**	0,539**	0,537**		-0,025	-0,060	-0,047
VOŠ, VŠ		0,805***	0,691**	0,721**		-0,073	-0,134	-0,109
Ekonomicky aktivní		0,193	0,163	0,174		-0,017	-0,033	-0,037
S nábož. vyznáním		-0,876***	-0,878***	-0,778***		-0,188*	-0,190*	-0,146†
Podíl vysokoškoláků			0,033**	0,046***			0,017*	0,028**
Podíl obyvatel 65+				0,020				-0,001
Migrační saldo				0,012				0,008
Podíl nezaměstnaných				0,089**				0,062**
Region – Morava				-0,491**				-0,040
Podíl věřících				-0,010				-0,007

Poznámka: ***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05; †p < 0,1.

Tabulka A2. Odhadnuté koeficienty z OLS regrese vztahu mezi typem sídla a postoji k „liberální morálce“ (index 1) a „asociálnímu jednání“ (index 2). Typologie venkovských obcí dle dojezdu do krajského města. European Values Study, N = 1665

Model	Index 1 („liberální morálka“)				Index 2 („asociální jednání“)			
	M1	M2	M3	M4	M1	M2	M3	M4
Typ obce (> 5000 je ref. kat.)								
<5000, blízká	-0,415**	-0,321*	-0,153	0,042	0,150	0,249*	0,340**	0,471***
<5000, odlehlá	-0,848***	-0,611***	-0,388*	-0,200	-0,146	-0,030	0,091	0,188
Pohlaví – muž		0,139	0,139	0,151		0,238**	0,238**	0,242**
Věk		-0,018***	-0,018***	-0,019***		-0,025***	-0,025***	-0,025***
Rod. stav – ženatý, vdaná		-0,400***	-0,408***	-0,400***		-0,329***	-0,333***	-0,334***
Vzdělání (ZŠ je ref. kat.)								
SŠ bez maturity		0,253	0,238	0,231		0,142	0,133	0,152
SŠ s maturitou		0,593**	0,531**	0,529**		-0,019	-0,052	-0,040
VOŠ, VŠ		0,786***	0,677**	0,702**		-0,062	-0,121	-0,097
Ekonomicky aktivní		0,182	0,154	0,164		-0,016	-0,031	-0,036
S nábož. vyznáním		-0,859***	-0,864***	-0,773***		-0,176*	-0,179*	-0,140
Podíl vysokoškoláků			0,031**	0,046***			0,017*	0,027**
Podíl obyvatel 65+				0,027				0,002
Migrační saldo				0,010				0,009
Podíl nezaměstnaných				0,096***				0,070***
Region – Morava				-0,529**				-0,082
Podíl věřících				-0,006				-0,003
Konstanta	5,715***	6,418***	6,050***	4,981***	2,213***	3,541***	3,343***	2,766***

Poznámka: ***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05; †p < 0,1.